

LEDEN 1961

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ČÍSLO 93

BÝVALÝ HAUENSCHILDŮV PALÁC V OLOMOUCI známý pod jménem hotel Tatra nebo hotel Pietsch

Velkým požárem v Olomouci r. 1492 změnil se vzhled města, zmizely poslední zbytky dřevěných domů, které nezničil oheň r. 1398, kdy dřevěné domy shořely až do základů. Při obnově domů po r. 1398 začalo se stavět z lomového kamene a po ohni v r. 1492 přišly na řadu pálené cihly, jejichž používání ke stavbám během doby zevšeobecnělo.

Po tomto druhém požáru prováděly se stavby dále ve slohu středověké architektury, tj. v pozdním slohu gotickém. Stavělo se mnoho, takže na delší dobu byla potřeba nových obytných domů plně satureována a celý útvar městský ve svém půdoryse byl zaplněn domy; volná stavební místa nezůstala, takže nová stavba nic jiného nevyžadovala než zbourání starého objektu, což znamenalo pro stavebníka značné finanční zatížení. Proto po delší dobu, až do poloviny 16. století, nebylo potřebí nových stavebních úprav v domech ani žádných novostaveb. Město mělo v této době již postavenou radnici a zaměstnávalo se prováděním hradebních zdí po svém obvodu, jak to vyžadovaly poměry a situace v Uhrách, kde Jan Zápolský, protivník krále Ferdinanda I., povolal si na pomoc tureckého sultána Solimana II., který se s vojskem přiblížil až k Vídni.

Po uklidnění politických poměrů, brzy po polovině 16. století, město hospodářsky vzrůstalo a vzkvétalo a nastal blahobyt jeho obyvatelů; v první řadě to bylo zřejmé na budově radniční, kterou si měšťané začali vyzdobovat. Město se muselo reprezentovat, a proto si předně upravilo radní zasedací místnost; dostala vznošené klenby, ozdobný krb, nová křesla a stoly a do radní místnosti se vstupovalo novým, honosným kamenným portálem, datovaným r. 1564, jehož provedení odpovídalo novému uměleckému slohu renesančnímu. Také jezuitský řád, přivezený do Olomouce r. 1566, upravuje přidělený klášter minoritský a přistavuje nové školy universitní kolem čtvercového jednopatrového nádvoří s arkádovým ochozem ve stavebním slohu renesančním.

Také bohatí měšťané a šlechtici stavějí rozměrnější novostavby pro větší počet rodinných příslušníků a pro vzrostlý počet své čeledě. Měšťanské domy se zvětšovaly slučováním starých úzkých gotických parcel v jedno velké stavební místo. Vnitřní dispozice domu se však proti dřívějšku zásadně nezměnila, zvětšilo se jen měřítko a rozlehlost hlavních prostorů. Přistavovaly se dvorní budovy a boční křídla, jež se připojovaly k uliční budově zřizováním arkádových ochozů (olomoucká zvláštnost!). Průčelí se bohatě vypravila, na rozích nebo uprostřed provedly se arkýře, vstup do domu se zdůraznil vyzdobeným portálem, okna se sdružila a opatřila kamenným orámováním a celé průčelí se pokreslilo sgrafitovou malbou. Rozměrný mázhaus uvnitř domu dostal klenuté stropy, schodiště pak křížové klenbičky s hřebínky, dveře se orámovaly ostěním, v místnostech se zřídily krby a stropní trámy se ozdobně vyřezaly.

Mezi tehdejší novostavby se skvostnou renezanční výzdobou patří dům p. p. č. 27 na náměstí Rudé armády (dříve Dolní) č. 38, naposledy nazývaný hotel Tatra, předtím hotel Pietsch, od r. 1726 u Černého orla, v 17. století u Zlatého jelena, mylně nazývaný Žerotinským domem; v letech devadesátých 16. století postavil jej Hauenschild z Fürstenfeldu.

O domě nalézáme v archivních zápisech¹ nejstarší zprávu k r. 1569, kdy Martin a Anna Matušovi koupili dům se zařízením vinárny od Jana Weise, a v r. 1574 koupil jej Jaroslav Liber ze Stralenberka. Od r. 1586 náležel dům Šebestiánu Hauenschildovi († r. 1589), pak jeho vdově a synu, r. 1597 synu Matyášovi a od r. 1598 jeho bratranci Šimonovi; 1619 jej dědil Magnus Brandel z Brandenfelsu, jenž se stal prvním císařským rychtářem olomouckým a v jeho rodině zůstal dům do

r. 1651; tehdy jej koupil Eliáš Pittner, který jej zaměnil r. 1652 s městským rychtářem A. Johnem. Vdova Ester Johnová byla i s 41 občany zapletena do čarodějnických procesů z Velkých Losin. R. 1715 koupil dům Karel Hrdiborský, r. 1724 Ignác Frant. Kowanek, obchodník vínem (přikoupil sousední dům pop. čís. 29 v Dolní nyní Lafayettově ulici), r. 1728 Jiří Frant. Merichler, r. 1733 koupil dům v licitaci Ant. Müller, obchodník vínem, a r. 1745 koupil dům zase obchodník vínem Frant. Richter. Dům měl v r. 1744 cenu 4000fl a v r. 1758 již 7000fl a v r. 1759 dokonce 9000fl, kdy jej převzal Richtrův zeť Šebestián Strassmann. R. 1768 dům převzal obchodník vínem Karel Hinkl; v zadním traktu domu, kde se hrálo divadlo, nastal velmi špatný stavební stav, proto prodal dům v dražbě r. 1783 Anně Kreuzmajerové, hraběnce Folerinové, od níž jej koupil r. 1789 zednický mistr Jindřich Zeidler, přistěhovaný ze Sulzbachu, za 8000fl; ten patrně přestavěl zadní budovy. Vdova po něm prodala dům r. 1794 Petru Kirchnerovi za 12000fl; pak se střídali velmi často majitelé, r. 1865 koupili jej Karel a Františka Pietschovi a r. 1930 Alois a Anna Kuncovi. V r. 1941 koupilo dům město, aby zachránilo památkově velmi hodnotné průčelí od zkázy, neboť majitel neměl peníze na opravu.

V budově nazývané u Zlatého jelena (s vinárenskou koncesí) bylo r. 1630 ubytováno turecké poselství vyslané do Olomouce k zemskému sněmu; odcestovalo později do Prahy. Od r. 1649 bydleli v domě mniši, kapucíni, nežli si postavili nový klášter, který jim Švédové rozbourali, před městskými hradbami. R. 1654 zřídila se v domě ubikace k přechodnému bydlení pro nejvyššího kancléře hraběte Nostice, od r. 1656 bydlel zde několikrát moravský velící generál de Souches, r. 1675 přenocovali zde švédští kurýři a jiní. Také pruský král Friedrich II. se zde ubytoval po dobytí Olomouce v r. 1742. Od r. 1744 hrála se vzadu ve dvoře divadelní představení až do r. 1770, kdy se zřídilo divadlo v budově masných krámů. V době masopustu pořádaly se ve výčepních místnostech plesy od r. 1747. R. 1754 bydlel zde kníže Piccolomini. Hlavní vojenská stráž byla zde umístěna po dobu stavby hlavní strážnice na rohu radnice a od r. 1757 byly zde vojenské ubikace. R. 1767 přebýval zde Mozart, nežli se ubytoval v kapitulním děkanství. V r. 1776 se zde zřídila normální škola v I. patře a v II. patře vojenská nemocnice. Od r. 1865 byla zde restaurace a hotel a nyní je zde restaurace a kancelářské místnosti.

Hauenschildův palác je třípatrová budova postavená na rohu náměstí a ulice Lafayettovy (dříve Dolní), kde stojí dlouhé uliční křídlo a dvorní křídlo má při hranici souseda, všechno nad půdorysem lichoběžníka. Průčelí do náměstí má čtyři osy okenní, z nichž dvě osy severní mají zdvojená okna a do boční ulice má 7 okenních os. Válcový arkýř umístěný na nároží budovy probíhá v I. a II. patře; hlavní vjezdový portál a bývalý boční vchod jsou umístěny v hlavním průčelí. Dispozičně má půdorys v přízemí velký dvoulodní mázhaus (dnes rozdělený příčkou na dvě prostory), do středních sloupů toskánských forem opírají se úzké klenební pasy, nesoucí celkem šest polí křížových kleneb. Velká restaurační místnost v rohu budovy, plochostropá, má dvě okna do náměstí a tři okna do ulice; k ní přiléhá s jedním oknem výčep s půlkruhovou valenou klenbou s velkými výsečemi, tvořící na pohled formu křížové klenby. Za výčepem, v křídle budovy, pokračuje podélná prostora, jejíž polovina je zaklenuta dvěma polí křížových kleneb s vytaženými hřebínky na hranách a druhá část je valeně klenuta s velkými výsečemi. Podél této dlouhé místnosti táhne se při dvoře úzká a stejně dlouhá hostinská kuchyně, zaklenutá zčásti dvěma křížovými klenbami a zbytek plochou valenou klenbou.² Dvouramenné schodiště, 187 cm široké, umístěné ve dvorním křídle v prodloužené lodi mázhausu na hranici souseda, má uprostřed vřetenovou zeď a je zaklenuto křížovými klenbami nad podestami (s hřebínky na podestě při mázhausu) a valenou klenbou nad schody. Ke schodišti přiléhají další prostory dvorního křídla v přízemí používané za komory, v patře jako obytné místnosti. Mezi schodištěm a kuchyní, tedy mezi křídlem uličním a dvorním, v pokračování mázhausu, je průjezd do dvora s hygienickým zařízením pro restauraci.

V patrech jsou mezi hlavními zdmi dělicí příčky hotelových pokojů s rovnými orákosovanými stropy. Celá hlavní budova i uliční křídlo a schodiště jsou podsklepeny.

Archeologický průzkum budovy nebyl dosud proveden, proto o vývoji budovy můžeme se dohadovat jen podle utváření jednotlivých půdorysů a podle vzhledu budovy. Původní budova byla dvoupatrová, postavená Hauenschildem z Fürstenufeldu jako novostavba ve slohu renesančním koncem 16. století. Při bohaté výzdobě průčelí a rozměrném dvoulodním mázhauzu překvapuje na budově to, že zde nenalézáme u renesančních domů v Olomouci obvyklý arkádový ochoz. Ale i ten zde mohl původně být; nasvědčuje tomu široká dvorní zeď při kuchyni s jejími výklenky a její vysunutí jako risalitu do dvora. Porovnáním této dvorní zdi s podobnými výklenky pod zachovalým arkádovým ochozem v domě býv. barona Petráše pop. č. 410 na Stalinově (dř. Horním) náměstí č. 25, můžeme se domnívat, že i v domě Hauenschilda mohl být nad zmíněnou dvorní zdi arkádový ochoz, který v pravém úhlu pokračoval podél zdi mázhauzu směrem k podestě schodišťové. Arkáda mohla mít 5 oblouků podél zdi nad kuchyní a 2 oblouky ke schodišti vesměs o rozpětí asi 250 cm a chodba mohla mít šířku asi 120 cm a ke schodům asi 150 cm, tedy rozměry skoro stejné jako u domu Petráše. Dosud však nebyl nalezen žádný fragment z tohoto ochozu.

V polovici 18. století se patrně přistavovala ve dvoře budova divadelní, ale kde a jak byla umístěna, nedá se ani předpokládat bez průzkumu, neboť byla pro chatrnost v r. 1768 odbourána po vystavění nového divadla r. 1770 a na její místo postaveny dnešní objekty ve dvoře. Do ulice Lafayettovy byly ještě počátkem 17. století postaveny dva menší domy pč. 28 a 29, které náležely témuž majiteli jako budova hlavní.

V polovici 18. století se hlavní budova přestavovala, změnilo se průčelí v obou patrech úpravou a zvětšením oken, jen arkýř a jeho okna se nezměnila; do dvora se přistavěla část budovy za mázhauzem mezi schodištěm a kuchyní a při tom patrně zanikl v patrech arkádový ochoz. Další přestavby provedl majitel Pietsch brzy po r. 1865, uvnitř zřídil menší hotelové pokoje a v r. 1883/4 provedl nadstavbu III. patra. Majitel Kunc zřídil nová hygienická zařízení. V r. 1947 provedlo město opravu průčelí vyžadující nutnou záchranu; za podpory Ústavu státní památkové péče byly restaurovány sochařské části průčelí na portále, reliéfy na arkýři a nad okny; uvnitř budovy se provedla nová okna a pro chatrnost obnovily úplně rozrušené dva zděné pilíře ve dvorní zdi na konci mázhauzu a uprostřed kuchyně. V poslední době jsou ve zdivu trhliny, zvláště ve dvorní zdi spojující dvorní a uliční křídlo a pak ve dvorním křídle za schodištěm; v r. 1960 se muselo odstranit horní patro přiléhající ke schodišti. Nadstavené III. patro příliš zatěžuje spodní zdivo, proto se uvažuje ze statických důvodů jeho snesení, jak to předpokládá také asanační plán vnitřního města, který jeho odstranění navrhuje z důvodů architektonických.

Renesanční výzdoba Hauenschildova domu pozůstává z vjezdového portálu, býv. bočního vchodu (výkladní skříň vinárny), z výzdoby dvou přízemních oken z náměstí a sedmi oken do ulice, a konečně z arkýře na nároží budovy. Veškerá výzdoba je původní a od vytvoření nebyla pozměněna.

Portál vjezdový má na pilířích reliéfně zpodobněné hermy ozdobené závěsy plodů, pilíře nesou půlkruhový záklenek vyzdobený vavřínovým věncem a vejcovcem, vrchol uzavírá klenák ze lví masky; skrojky po bocích archivoly vyplněné nabíjeným ornamentem, mají v kruhových terčích rodové znaky stavebníka domu, pravý má ve štítu vzepjatého jelena, levý pak postavu muže nesoucího na rameni meč. Po stranách pilířů jsou představené štíhlé sloupy vyvýšené na hranolových reliéfně zdobených podstavcích; korintské sloupy mají v dolní třetině kolem lvích masek čabrakové závěsy a v horní části jsou kanelované s vloženými pruty. Portál zakončuje kladí bohatě profilované, vyložené na bočních sloupech, mající ve vlysu renesanční ornamentiku, pozůstávající z přírodních motivů, lid-

ských a zvířecích masek. Dvě sošky bojovníků umístěné na římsě v osách sloupů drží v rukou štíty se znaky zemí, na pravé straně drží postava znak s moravskou orlicí, na druhé straně znak s českým lvem. Po obou stranách portálu připojeny jsou pod přečnívajícím kladím postavy štíhlých draků.

Ostění pravoúhlých oken v přízemí jsou kamenná, podokenní římsy jednoduše profilované a rovná nadpraží s profilovanou římsou jsou nesená na obou koncích profilovanými spirálovitě stočenými konsolkami se zakončením hlavičkami ženskými nebo mužskými; jen první okno v ulici má zakončení akantovými listy. Pásek vlysu pod římsou má spirálovitou úponkovou ozdobu, někde je vložena maska a také kruhový terč s kamenickou značkou.

Okna v patrech mají jednoduše profilovaná kamenná ostění jako okna v přízemí; nad portálem a nad býv. bočním vchodem jsou okna sdružená. Okenní parapety byly při přestavbě sníženy o 30 cm a renesanční ostění prodloužena podezděním pálenými cihlami a podokenní římsy sníženy. Nadokenní profilované římsy zhotovily se v polovině 18. století u oken v I. patře ve formě prohnuté a v II. patře ve formě kýlové a nejsou již renesanční; pod těmito jsou v I. patře štukové oválové medailony s portrétními reliéfy (říká se, že zpodobnili turecké poselství před lety zde ubytované),³ v II. patře pak štukové velké mušle a kartuše s hlavičkami figur, všechno rámováno ornamentikou pozdně barokní.

Nárožní arkýř válcové formy se třemi pravoúhlými okny v I. a II. patře je nesen nad přízemím dvěma konsolami mušlovitého členění a ozdobené polopostavami vousatých mužů podpírajících arkýř rukama. Parapetní pás arkýře v prvním patře rozdělen vystouplými postamenty na tři oddíly, každý s figurálním reliéfem (popis uveden v dalším odstavci), postamenty jsou zdobeny motivy zbroje, jež jsou zavěšeny stuhou v maskách satyrů; nad podokenní římsou umístěna tři okna, jejich mezpilíře zpodobňují postavy hermů a po bocích u zdi polopilířky tvoří úzké kanelované pilastry. Nadokenní kladí s římsou a vlysem zdobeným růžicemi a zvířecími lebkami, maskami satyrů a dívčími hlavičkami, obíhá nad okny kolem arkýře. V druhém patře dělí se parapet arkýře na dva pásy, jež postamenty dělí na tři oddíly; dívčí hlavičky v oválných medailonech zdobí střední postamenty. Desky spodního pásu zobrazují reliéfy orlic ze široce rozloženými křídly a s hlavami vyčnívajícími volně do prostoru. Horní podokenní pás rozdělený na tři desky s figurálními reliéfy, a postamenty mezi deskami mají vytesány motivy váz s květinami. Dva meziokenní pilíře druhého patra v podobě hermů (muže a ženy) podpírají rukama jonskou hlavičci. Vlys nad okny II. patra je vyplněn spirálovitou ozdobou z úponků s maskou uprostřed. Attikový pás ve vrcholu arkýře se zase dělí na tři oddíly, každý je vyzdoben květinovými girlandami a postamenty, mezi nimi se proplétá spirálovitá úponková výzdoba. Římsa drobného měřítká ukončuje arkýř a nese jednoduché zastřešení, jež zůstalo z původní jehlancové formy, po provedené nadstavbě třetího patra.⁴

Figurální reliéfy v parapetních pásích zobrazují mytologické motivy, vesměs z Ovidiových *Proměn*. V horním patře nalezneme tyto scény (postupně z náměstí k ulici):⁵

Prokné a Filoméla, dcery athénské krále, znázorněny s hošíkem v pozadí; v popředí Prokné, puzeň žárlivostí a pomstychtivostí za svedenou sestru, předkládá svému manželovi, tráckému králi Tereovi, na kulatý stůl k jídlu vlastního synka.

Pentheus a Bakchos; Pentheus, král thébský, pohrdající kultem Bakchovým, potkává v kraji dav lidí s odznaky orgií, oslavujících a nesoucích na ramenou Bakcha; Pentheus kárá lid a vyzývá jej k boji proti Bakchovi.

Pentheus ubit; na území poblíž chrámu, kde se konají bakchantské slavnosti, přepadený Pentheus pro bezbožnost k Bakchovi je ubit svou matkou Agané, spolu s jejími dvěma sestrami.

Dolní reliéfy, v I. patře, znázorňují známější motivy z *Proměn*:

Pyramos a Thisbé, vroucně se milující, dali si schůzku pod mohutným

kmenem moruše; v pozadí zobrazena kašna s figurou hochy a prchající lev. Na zemi leží mrtvý Pyramos, který našel lvem zakrvácený závoj milenky a v domněnku, že byla lvem rozsápána, se probodl. Thisbé, vrátivší se znovu na schůzku, se probodla mečem.

Aktaion uří Dianu. Lovec s oštěpem, doprovázen svými psy, uří v bazénu koupající se Dianu se svými družkami. Překvapená Diana ztropila vodou mladíka a přeměnila jej v jelena s parohy.

Smrt Aktaiona. Pod kmenem stromu dokonána pomsta cudné bohyně lovu, kde se smečka vlastních psů vrhla na povaleného jelena — Aktaiona a rozsápala jej.

Ovidiova kniha *Proměn*, v době renesanční i barokní velmi oblíbená, byla v 16. a 17. století vydávána latinsky, francouzsky, španělsky, anglicky, německy a podobně a nejlepší umělci doprovázeli text příležitostnými ilustracemi. Mezi nejznámější vydání patřily knihy, vydané roku 1563 v Norimberku a roku 1579 ve Frankfurtu nad Mohanem, obsahující 178 ilustrací, vesměs dřevorytů, jež zhotovil známý norimberský kreslíř Virgil SOLIS (1514–1562).⁶ Tyto Solisovy kresby použil autor reliéfů na arkýři za grafické předlohy. Majitel a stavebník paláce, bohatý obchodník vínem a ubytovatel počestných, vybral si k výzdobě pro svůj dům s vinárenskou koncesí z Ovidiových *Metamorfos* scény jistě podle svých zálib a příslušající k jeho životnímu povolání; podle obsahu vidíme zde dvě scény lovecké, dvě scény milostné a dvě scény oslavující pítí vína.

Při porovnání kamenných reliéfů s předlohami Solisových dřevorytů třeba si předem uvědomit rozdíl mezi reliéfem a kresbou; hluboký reliéf provedený v kameni, vytváří prostor, kdežto kresba se rozprostírá pouze v jedné rovině; dále třeba poznamenat, že poměr délky a výšky obdélníka na reliéfu i na předloze zůstal v obou případech skoro stejný. Autor reliéfu převedl nakreslený obraz do kamene tak, že každou předlohu rozložil si do dvou prostorových vrstev, do popředí a do pozadí. Hlavní postavy a předměty určující děj, postavil do popředí a skoro ve všech případech je podal ve vysokém reliéfu, čímž vytvořil dojem volných soch, aby tak dokonale vynikla hloubka prostoru. Pozadí zobrazil v nízkém reliéfu a ve zdrobnělém měřítku; snad vypustil něco, co se mu zdálo nadbytečné, ale spíše je možné, že jemně provedené pozadí zašlo během doby vlivem povětrnosti nebo zásahem při opravách. Dynamiku jednotlivých scén zvládl dokonale a těla i jednotlivé údy podal v různých pohybech realisticky, že plně odpovídají skutečnosti. Můžeme proto říci, že tvůrce reliéfů dodržoval předlohu, mnoho ji nezjednodušoval ani nic nevynechával a v náročné technice kamenické provedl práci věrně a dokonale v hloubce, tedy v prostoru, až snad na nějaké drobné odchylky, jež nezasahovaly do celkového pojetí reliéfu.⁷

Podobně jako figurální reliéfy zpracoval autor sochařsky i ostatní desky s reliéfy dravých ptáků i různých figur a předmětů a ve všech případech pracoval každou věc do značných detailů. Veškerá sochařská práce na arkýři, portále a renesančních oknech je dílo, jež svou úrovní převyšuje běžnou sochařskou práci a můžeme o ní říci, že je vskutku dokonalá.

Kdo byl onen výtvarník, který zhotovil a zanechal nám své dílo na paláci Hauenschildově? Archivní materiál zatím nám nepodává žádnou zprávu, která by se vztahovala k výzdobě a k stavbě tohoto domu. Víme jen, že koncem 16. století žil v Olomouci měšťan a sochař Jiří GIALDI, podle jména Ital, v té době významný a jediný známý sochař v Olomouci i na Moravě.⁸ Jiří Gialdi byl v Olomouci trvale usazen od 12. prosince 1587 až do roku 1593; jako měšťan olomoucký stal se roku 1588 majitelem domu pop. čís. 225 v ulici Božího těla⁹ a pak domu pop. čís. 192 na Dolním náměstí čís. 9 (nyní náměstí Rudé armády). Dům pop. čís. 192 dodnes stojí ve frontě náměstí, nazývané kdysi „Pod bohatými krámy“; tyto domy měly klenuté podloubí a náležely majetným měšťanům. Jeho dům, postavený v druhé polovici 16. století, stojí ještě na gotických základech a sklepech,¹⁰ ve dvoře měl otevřenou arkádu, spojující uliční budovu s dvorním

přístavkem; z arkády se zachoval jediný kamenný sloup toskánského slohu, který v přízemí dvora podporuje dnešní dřevěnou pavlač se železným zábradlím v místech bývalé arkády.

Z archivních zpráv se také dovídáme, že Jiří Gialdi měl podle smlouvy z 19. dubna 1591 pro kapli sv. Stanislava v Olomouci u sv. Václava zhotovit ze štuky znak biskupa Pavlovského, doprovázený anděly s postavami sv. Václava a Stanislava za 260 zlatých. Další archivní zprávy ve spojitosti s Jiřím Gialdim se zmiňují o jménech Jan Klötzel, Matyáš Schinke, Wachnička, Abr. Mačák a o Václ. Edelmanovi. Jeho práce v kapli sv. Stanislava se zachovala, byla provedena v kovu. Zmínka o jméně Mačákově mohla se vztahovat na jeho velký dům pop. čís. 432, náměstí Stalinovo čís. 22, který byl zbourán a ustoupil stavbě nového divadla v roce 1830. Tento dům měl v přízemí podloubí, v patře šest okenních os a v druhém patře otevřený ochoz se sochařskou výzdobou, poprsí soch však zhotovil roku 1710 olomoucký Václav Render.¹¹

Jiří Gialdi uzavřel 13. března 1589 smlouvu se stavebníkem Kryštofem Schwarzem v Brně na zhotovení dvou arkýřů a portálu na novém domě, který jemu prováděl stavitel Ant. Gabri. Dům tento dosud v Brně existuje na náměstí Svobody čís. 17 pod jménem dům pánů z Lipé; má figurální portál a dva poloválcové arkýře, procházející přes dvě patra, a to jsou zaručeně práce Jiřího Gialdiho. Oba arkýře mají v parapetních pásech pod okny v obou patrech vždy tři desky figurálních reliéfů, nad okny vlys s ornamentální výzdobou a nejvyšší široký vlys zdoben spirálovým ornamentem z ozdob úponkových. Při zvětšování oken v celém domě roku 1882 zvětšila se také okna v obou arkýřích, čímž se poškodily podokenní figurální reliéfy tak, že výšku reliéfů snížily, čímž figurám osekaly hlavy a nové štukové hlavy připevnilly na podokenní římsy.¹²

Porovnáním těchto dvou brněnských arkýřů s Hauenschildovým v Olomouci zjistíme, že arkýře v Brně i v Olomouci jsou disposičně obdobně provedeny a v některých detailech se dokonce shodují, takže je zřejmé, že pocházejí z jedné a téže dílny. Figurální reliéfy jsou v Brně zhotoveny pouze v jedné rovině a provedeny podle motivů, které si vyvolil stavebník.

Jediný zachovalý dům v Olomouci, na který se může vztahovat Gialdiho archivní zpráva, nalézá se na Stalinově náměstí čís. 5, pop. čís. 367, bývalý palác Edlmanů; podle této zprávy Gialdi zastavil plat 40 zlatých od Václava Edlmana, z čehož možno usuzovat, že šlo o splátku za provedené sochařské práce na jeho domě.¹³ Tato velká dvoupatrová budova s půdní nadezdívkou má pět okenních os; střední okna I. a II. patra jsou zdůrazněna slepou arkaturou s kamennou reliéfní výzdobou na parapetních pásech pod okny; v přízemí nachází se kamenný ozdobný portál. Slepé arkádové oblouky, nesené šesti jonskými sloupy, jsou osazeny na vysoké podnoží, vyzdobené reliéfně figurkami, jež znázorňují šest ženských ctností. Parapetní pažení pod okny obsahuje obdélné reliéfní desky, jež v hlubokém reliéfu zpodobňují výjevy ze Starého a Nového zákona. Dům vystavěl Václav Edlman starší v letech 1575 až 1580 a výzdoba se uskutečnila později jeho synem Václavem.¹⁴ Reliéfy na tomto domě skládají se ze dvou prostorových vrstev; v přední vrstvě odehrává se vlastní děj a ta je provedena ve vysokém reliéfu, a to tak, že někdy se některé části soch odpoutávají od plochy kamene a stojí volně před reliéfem; architektonické nebo krajinné pozadí reliéfu dokresluje pak prostředí zobrazeného děje. Kompozice scén patrně dodržuje předlohy, které si jistě navrhl stavebník sám podle svého přání a své záliby.¹⁵

Slohovou kritikou a rozбором dojdeme k závěru: reliéfy Edlmanova paláce svým provedením připomínají reliéfy na domě Hauenschildově a arkýře domu pánů z Lipé v Brně jsou blízké svým provedením a disposicí arkýři na domě Hauenschildově. Jelikož autorem arkýřů na domě pánů z Lipé je zaručeně Jiří Gialdi a na Edlmanově paláci skoro s jistotou pracoval také, pak autorem sochařské práce na domě Hauenschildově musí být rovněž Jiří Gialdi.

K těmto sochařským pracím na uvedených domech mohli bychom přidružit

další reliéfní desky, zobrazující „Zázraky Mojžíšovy“, uschované v lapidariu Vlastivědného ústavu v Olomouci, jež zdobily neznámé domy v Olomouci¹⁶ a posouzením dalších olomouckých renesančních portálů, pocházejících z konce 16. století dospějeme k závěru, že všechny tyto práce se prováděly ve společné sochařské dílně v Olomouci. Poněvadž měšťan a sochař Jiří Gialdi bydlel v Olomouci od roku 1587 až do roku 1593, nežli se přestěhoval do Brna, a jiný významnější sochař v té době v Olomouci žádný nebyl, musíme přiznat, že tato velká sochařská dílna patřila Jiřímu Gialdimu a on je autorem veškerých sochařských prací jak na domech Hauenschilda a Edlmana, tak i olomouckých portálů z konce 16. století.

Dům Hauenschildův svým průčelím je nejkrásnější renesanční památka olomoucká a svou kvalitou se zařazuje mezi nejhodnotnější památky reliéfní renesanční plastiky na Moravě. Z toho je patrné, že Hauenschild nešetřil peněz na výzdobě svého obydlí a s nevšední péčí budoval své patricijské sídlo, užívaje k tomu prostředků, získaných výnosem svého dobře prosperujícího obchodu vínem. Sochař Jiří Gialdi, kterého si vybral stavebník k této záslužné práci, si plně zasloužil uznání za veškerou svou práci, neboť ji provedl dokonale a v hodnotnějších částech je to práce vynikající. Dům stál již na pokraji svého zničení a jen včasným vykoupením městem se zachránila tato vzácná renesanční památka Olomouci, a jako taková zaslouží si co největších ohledů, aby původní renesanční dojem průčelí zůstal zachován v nezměněné formě pro věky budoucí.

¹ VII. NATHER, *Häuser Chronik*, rukopis v městském archivu v Olomouci.

² Ke dvoru je tato úzká kuchyně rozšířena o dva široké výklenky 170 cm hluboké, dále o vstupní dveře ze dvora se špaletou 200 cm hlubokou a pak jsou ve zdi umístěny dva záchody přístupné ze dvora. Tato dvorní zeď kuchyně, resp. zeď uličního křídla vystupuje 120 cm přes zeď ohraničující mázhaus a hostinskou místnost; zeď je ve sklepe dvojí, dohromady 240 cm široká, v přízemí je již jen jedna zeď 225 cm silná a v patrech nese otevřené pavlače a dva záchody.

³ Podobné medailony nalézají se na průčelí domu pč. 835, dříve Předhradí pč. 49, v třídě I. máje č. 22.

⁴ Literatura o domě: Hubert DOLEŽIL, *Politické a kulturní dějiny města Olomouce*, Výroční zpráva české matiční realky 1903–1906; knižně vydané v Olomouci, str. 99–104. Aug. PROKOP, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*, sv. III, Vídeň 1904, str. 693, 729, portál 734, arkýř 737.

Kratší zmínky: Josef MATHON, *Výtvarné umění ve střední a severní Moravě. Vlastivěda střední a severní Moravy*, díl II, sv. 1, Kroměříž 1930, str. 291 a 295, obr. na str. 293 od J. Kšíra; separát str. 42, 46 a obr. 44. Josef KSÍR, *Olomouc dřívější a dnešní, Památník 12. sjezdu SIA*, Olomouc 1932, str. 27; separát str. 17.

Obrazy domu: Frant. PETR a Jiří KOSTKA, *Městské památkové rezervace v Čechách a na Moravě*, Praha 1956, obr. 238 a 239. Rudolf SMAHEL, *Olomouc ve fotografiích Rudolfa Smahela*, Olomouc 1960, obr. 111–117, též 94–96 a 103.

⁵ Popis těchto horních reliéfů se zde uvádí poprvé.

⁶ Ivan BUREŠ, *Ovidiovy Proměny*, Vilímek Praha 1946, Knihovna „Hlasy“ sv. 8. Dřevoryty reprodukovány z knihy Ovidii Nasonis, *Metamorphoseon*, Francofurti ad Moenum 1579, str. 96, 99, 112, 120, 127 a 220.

⁷ O Virgilu Solisovi a ohlasu jeho dřevorytů v českém renesančním malířství napsala dr. Milada LEJSKOVÁ—MATYÁŠOVÁ ve Sborníku *„Umění věků“*, Charita Praha 1956; V. Solise týká se také její články v čas. Zprávy památkové péče, XII—1952, str. 311 a dále zmínka v čas. *Umění*, VIII—1960, str. 287. O reliéfech na Hauenschildově paláci napsala nyní práci pro čas. *Umění*; proto bližší rozbor a srovnání reliéfů s předlohou přenechávám jejímu odbornému posouzení.

⁸ Dr. Josef MALIVA, *Sochař Jiří Gialdi*, diplomová práce semináře dějin umění na Universitě Palackého v Olomouci, duben 1953.

⁹ Dům patrně sloučen s pč. 283 v ul. Božího těla č. 2 a č. 225 obdržel jezuitský konvikt.

¹⁰ Pod dnešní domovní chodbou byla ve sklepe delší pros'ora 200 cm široká, zaklenutá valenou klenbou s obloukem lomeným ve vrcholu a provedená z goblických pálených cihel 25×12,5×8,5 cm. Pro chatrnost byla v lednu 1958 zajištěna podpěrnou dřevěnou konstrukcí; v lednu 1959 měla být opravena a zachována podle daných direktiv. Vedoucí polír však opravu klenby započal tak, že podpěrné lešení odstranil a následek se ihned projevil.

¹¹ Dům vyobrazen na velkém obraze „Vjezd kardinála Troyera do Olomouce“ v galerii arcibiskupského zámku v Kroměříži.

¹² Jar. DRÍMAL a Stan. SOCHOR, *Družstevní dům v Brně*, býv. palác pánů z Lipé, Brno 1939.

¹³ Dr. J. MALIVA, *Sochař Jiří Gialdi*, 1953; Městský archiv v Olomouci rukopis 23. III. 1601, sign. 1093, fol. 40.

¹⁴ Josef KSÍR, *Dům osvěty v Olomouci, Kdy, kde, co v kultuře v Olomouci*, únor 1959.

¹⁵ Předlohy k reliéfům Edlmanova paláce již našla dr. M. L. Lejsková—Matyášová.

¹⁶ Hubert DOLEŽIL, *Politické a kulturní dějiny Olomouce*, str. 92.

NOVÁ LOKALITA ČERVENÝCH VRSTEV V ČELECHOVICKÉM DEVONU

V létě 1958 a 1959 jsem se zabýval geologickým mapováním devonských ostrůvků v jižním okolí Olomouce do měřítka 1:5000. V čelechovickém devonu toto mapování přineslo podrobnější rozdělení givetských sedimentů a též nález nové lokality na zkameněliny nejbohatšího souvrství – červených vrstev. Všimněme si nejdříve vrstevního sledu.

Nad basálními klastiky – křemennými slepenci a křemenci – vzniklými převážně přepracováním žulového eluvia v litorálu, mocnými 140–200 m vystupuje již givetský dolomitový komplex, tvořený většinou hrubě lavicovitými dolomity (převažují vápnité dolomity nad dolomity, dolomitickými vápenci a vápenci).

V tomto komplexu vidíme cyklickou sedimentaci, způsobenou postupem útesových řad při transgresi. Sled ideálního cyklu je:

1. organodetritické dolomity brachiopodové a amfiporové,
2. stromatoporová biostroma,
3. jemnozrné nebo slinité vápence, více či méně dolomitované.

Jednotlivé složky za sebou přibližně asi odpovídají prohlubování a vzdalování od pobřeží.

V čelechovickém devonu byly zjištěny tři cykly, lišící se od sebe hlavně mocností a vývojem jednotlivých složek. Kdežto ve spodním cyklu je nejmocnější první člen – zde hlavně amfiporové dolomity, mocné přes 60 m – mocnost druhého a třetího dohromady je jen několik metrů i s přechodem do dalšího cyklu. V jeho prvním členu jsou hojné polohy brachiopodů, dříve považovaných za druh *Stringocephalus burtini* DEFR, a proto označovaných jako stringocefalové vápence, které jsou 30–50 m mocné. Druhý a zvláště třetí člen je již značně mocnější než u prvního cyklu. Až u třetího cyklu, který je nejlépe odkryt v hlavním lomu, je sled: dolomit bez zkamenělin, brachiopodový, amfiporový, stromatoporová lavice a slinité červené vrstvy, nejbližší ideálnímu cyklu a byl brán dříve za základ čelechovické stratigrafie paralelisací brachiopodové polohy třetího cyklu s toutéž, avšak značně mocnější polohou druhého. U třetího cyklu, zvláště v nejvyšší části – stromatoporové lavice a červených vrstev, je již patrné faciální zastupování a útesový charakter, zvláště při jeho sledování k východu (Hněvotín, Grygov).

Rozhraní stř. a sv. devonu je charakterizováno změnou sedimentace, dolomitizace již chybí a vápence jsou jemnozrné, lavicovité, nebo laminované s hojnými synsedimentárními skluzy. Do nadloží přecházejí v břidličnaté vápence, až slinité břidlice.

Další souvrství je tvořeno jílovitými místy, až křemitými břidlicemi s vložkami lyditu. S podložím i nadložím je spojeno pozvolnými přechody. S podložím vymizením vápencových vložek v břidlicích; s nadložím vymizením lyditů a přechodem v normální kulmské jílovité břidlice. Ve střední části souvrství obsahuje ještě deseticentimetrovou vložku organodetritického krinoidového vápence. Břidlice se výše stávají slídnaté a přejdou rychle do drob a drobných slepenců. Stratigrafické zařazení tohoto souvrství, které zde ukazuje přechod z vápencové sedimentace do kulmské, pro nedostatek fauny není zatím jasné.

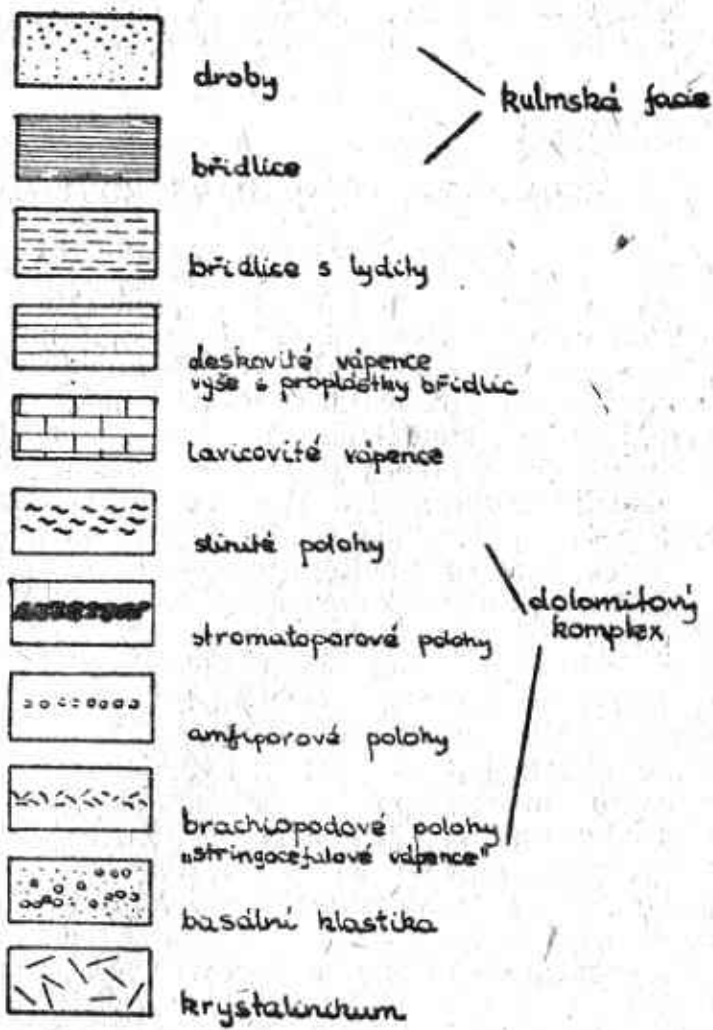
Tzv. červené vrstvy jsou souborem tmavých vápenců, kolem 7 m mocných, tvořených kalově – organodetritickým materiálem a bochníkovitými koloniemi korálů (v průměru až 40 cm), střídající se s polohami červenofialového slínu, obsahujícího též hojnou faunu korálů, stromatopor, mechovek, lilijic, ježovek, trilobitů, méně hub, měkkýšů, červů, hlavonožců.

Tento typ sedimentu – korálové vápence s červenofialovými slíny je znám z mnoha útesových oblastí. Jeho poměr k hloubkovým podmínkám a k útesům poznáme nejlépe srovnáním s pravděpodobně nejpodrobněji zpracovanou již klasickou fosilní útesovou lokalitou – Gotlandem, kde stejný druh sedimentu i s od-

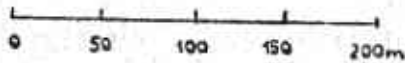
Vývoj devonem u Čelechovic

Vysvětlivky

Vertikální měřítka

povídající faunou obklopoval jádra útesů, již skoro úplně mimo zonu turbulence. Hloubkové podmínky nemohly se podstatně lišit od Gotlandu, kde jsou předpokládány 5–50 m, i když převýšení jádra útesu (zde zastupovaného stromatoporovou lavicí) bylo v oblasti Čelechovic značně menší – chybí zona útesového detritu na přechodu mezi stromatoporovou lavicí s červenými vrstvami. Nejvyšší část útesu zasahující až do zony turbulence byla až u Hněvotína, kde je stromatoporová lavice značně mocnější, ve svrchní části s detritovou zónou.

Výskyty červených vrstev byly dříve známy jen z jižní části čelechovického devonu – hlavní lom, býv. Růžičkův lom a zašlý lom asi 60 m vjv Růžičkova. Přechod z podložní stromatoporové lavice je nejlépe viditelný v západní stěně hlavního lomu, kde dolomitizace zasahuje jen spodní část stromatoporové lavice. Na ostatních místech je dolomitizována ještě spodní část červených vrstev.

Při mapování byla zjištěna nová lokalita vyšší části třetího cyklu včetně červených vrstev v severní části území u prvního starého lomu na cestě od Slatinek na hřbet Vápenice. Jako na většině míst je i zde jejich spodní část ještě dolomitizována. Výše se však již objevuje normální vývoj s hojnou obvyklou faunou.

Přehled použité literatury je uveden v mé diplomní práci: Geologické poměry devonu v jižním okolí Olomouce, uložené na PFKU v Praze a VU Olomouc.

Jan Skutil

OLOMOUCKÝ PŮVOD HAVELKOVY-NEŠVEROVY PÍSNĚ „MORAVĚ“

(K sedmdesátému výročí neoficiální moravské hymny.)*

Jestliže Havelkova-Nešverova píseň „Moravě“ (tak totiž v textu r. 1888, všeobecně užívané „Moravěnka“ je zřejmě novější volné užití) se stala oblíbenou moravskou sborovou písní, povýšenou takřka – jak ukázala zejména doba protektorátu – na piedestal neoficiální moravské hymny proti známé Hankově „Moravo, Moravo“, ¹ zhudebněné taktéž v Olomouci Ludvíkem z Dietrichů (1804–1859), ² zasluhuje jistě také její genese podrobného stopování. Píseň složil, jak známo, olomoucký profesor Jan Havelka (1839–1886), ³ zakladatel učitelského časopisu *Komenský*, spoluzakladatel Vlasteneckého musejního spolku olomouckého a první redaktor jeho znamenitého časopisu. Píseň je známa jako báseň poprvé teprve z Houdkovy edice Havelkových básní (*Sebrané básně a vlastní životopis Jana Havelky*, Olomouc 1888, srv. autoreferát Houdkův v ČVMSO 5, 1888, 91) kde je tato čtyřstrofá prostá báseň otištěna v čele sborníčku jako první a to bez výslovného udání staršího otištění a bez jakékoli starší literatury. Tamtéž otištěná autobiografie Havelkova tuto báseň kupodivu vůbec nevzpomíná a neregistruje a stejně tak jí potom r. 1936 neuvádí ani bibliografie Fischerova, kde jistě měla být tato genese stopována. Přesná doba a okolnosti vzniku této písně nejsou tedy vlastně známy. K její genesi možno uvést prozatím toto:

Havelkovy zapadlé „*Kratičké dějiny Moravy*“ (Brno 1881, 68 stran), psané zřejmě podle Zapovy *Českomoravské kroniky* (od r. 1862), mají ještě jako motto Hankovu apotheosu „Moravo, Moravo“ a teprve Havelkovy kdysi dobře známé a stejně dnes již zapomenuté „*Cesty po Moravě*“ (časopisecky r. 1873, definitivní knižní edice r. 1883, tedy rok před Čechovými Několika obrázky moravskými, 1884), jejichž zrod by zasluhoval ještě dnes také bližšího osvětlení, mají jako motto první strofu dnes známé písně „Moravě“, kdežto celá druhá její strofa je potom vložena do Havelkovy taktéž nedatované méně známé „*Hanácké*“ (srv. ed. Houdkovu 1. c. 35), která se však nestala – jak by si byl asi Havelka přál – hanáckou hymnou. Tato se ani na Hané a dokonce ani s nápevem Nešverovým (podle bibliografie Remešovy

* Za některé informace tohoto článku děkuji s. B. Smejkalovi z Universitní knihovny v Olomouci, Jindřichu Koukalovi z Plumlova a řediteli R. Macháčkovi z Přerova.

op. 28) kupodivu nezpívala, nezdомácněla a naopak zcela zapadla. R. 1884 Havelka napsal pod svým běžným průzračným pseudonymem J. H. Lomnický v *Komen-ském* (12, 1884, 15) vlasteneckou čtyřstrofou báseň „Na Moravu“, jež však není kupodivu r. 1888 přejata do zmíněné edice Houdkovy a kde poslední (čtvrtá) strofa začíná vznešenou apostrofou „Ó, Moravo, ty drahá naše máti“. Je tedy zcela zřejmé, že se olomoucký „tichý genius“ myšlenkou básnického oslavení své rodné země, již připravoval i obsáhlou historickou vlastivědnou topografii a která bohužel nevyšla, neustále v duchu zaměstnával a že báseň pravděpodobně asi rostla etapově. Podle těchto údajů je pak možno klást vznik písně „Moravě“ do intervalu 1881 (spíše konec) až 1883 (asi začátek), a to nejpravděpodobněji přímo do roku 1882. Podle uvedeného vrocení možno pak asi také naopak přibližně datovat do téže doby i Havelkovu zmíněnou zapomenutou „Hanáckou“. Protože Houdek r. 1888 u písně neuvádí žádnou literaturu – necituje ji ani u některých jiných písní Havelkových, z nichž by mnohé zasluhovaly zajímavá zjištění svých předloh (např. Chamisso, Lenau, Heine, Ebert, Goethe aj.) – je možno se tedy domnívat, že Houdek otiskl Havelkovu píseň vlastně teprve asi přímo z Havelkovy pozůstalosti, ač udivuje, proč tak výslovně neuvedl. Je-li tomu tak, vystihl zcela správně citovou hodnotu písně, zařadiv ji na čelné místo, ač není-li – jak se dokonce zdá – vlastním anonymním redaktorem svých Sebraných básní ještě profesor Havelka sám. Jisté je, že báseň nebyla v této době (1888) ještě veřejně známa, což by redakce jistě nebyla opomenula připomenout. Havelka napsal tedy báseň téhož roku, kdy podle Feuchterslebena (1836) napsal báseň „Na shledanou!“, téhož roku, kdy začal sbírat pověsti severomoravské a kdy uvažoval o reformě našeho gymnasiálního studia. Havelkova píseň vznikla tedy téměř půl století (48 let) po Tylově-Škroupově písni *Kde domov můj*.⁴ Není pochyby, že Havelkovi při zrodu jeho básně vedle vřelého poznání Moravy samotné tanula na mysli také tehdy již znárodnělá a zpívaná česká hymna,⁵ s níž se kupodivu shoduje i trochejským rytmem, jak svědčí nesporně řada stejných prvků:

u Tyla (1834): domov / voda / lučiny / bory šumí / skaliny / krásná zem / země česká / tělo čilé / slavné plémě

u Havelky (1882): domov / řeky / nivy / lesy šumivé / modré hory / krásná zem / Moravěnka / chrabry lid / chrabry lid

tedy celkem 9 analogických míst v poměrně krátkém textu, kdežto u Havelky nepřicházejí pouze zmínky o sadu, jara květu, zemském ráji, duši útlé, myslí jasné, síle vzdoru zmar, Havelka navíc používal přímého oslovení země, kterou označoval za máti, zmiňuje se o moři klasů, luzném klidu, utěšených vískách, dále a užívá slovesa milovati. Havelkovo epiteton „řeky stříbropěnné“ je jistě ohlasem RK, za jehož pravost Havelka tak bojoval.⁶ Není konečně ani vyloučeno, že u citlivého Havelky tato závislost na české hymně byla vědomá, aby ji demonstroval věrné vztahy bratrství a sesterství, zdůrazněné i v Hankově Moravě („*Tvá orlice pestrá byla našeho lva vždy upřímná sestra*“).

R. 1886 (podle bibliografie Remešovy) komponoval potom Josef Nešvera (1842–1914),⁷ olomoucký nástupce Křížkovského, Havelkovu „Moravě“ a to pravděpodobně asi pod přímým vlivem předčasné smrti Havelkovy. V Plumlově, odkud pocházejí Nešverovy Plumlovské motivy op. 52, se dosud traduje, že Nešvera složil sbor v oboře zvané Na vyhlídce, takže se tam začalo říkat „Nešverova skála“. O místě vyhlídky v oboře jsou udání a určení sporná, buď prý je to na skále nad Podhradským rybníkem nebo je to dále asi nad dnešní pilou. Vladimír GREGOR z archivu olomouckého Žerotína zaznamenává první provedení „Moravě“, věnované Žerotínu, dne 19. května 1888 a zaznamenává i přepracované provedení druhého znění písně po 2 letech r. 1890.⁸ Prošlo-li první provedení „Moravě“ při společném hudebním večeru „Žerotína“ a Kmochovy kapely při příležitosti sjezdu rolnictva roku 1888 u obecnictva a v novinách zcela bez odezvy, označil olomoucký *Pozor* 25. 6. 1890 Žerotínovu Besedu 21. 6. 1890 jako „list vavřínový do slávověnce“, protože

Beseda byla „otevřena mohutným, ale zároveň lahodným mužským sborem „Moravě“ od J. Nešvery.“ Od té doby zpíval Žerotín Moravě často a nakonec se stala „Moravě“ běžným číslem programu mnoha koncertů a spontánně takřka moravskou hymnou.

Škoda, že ani Richard Fischer ani M. Remeš, olomoučtí biografové Havelkovi a Nešverovi, nezanedali o zajímavé historii naší písně žádných svědectví a nemohli podat ani podrobnějšího vysvětlení.⁹ Havelka i Nešvera byli jako autor a skladatel „Moravě“ divnou shodou oba asi čtyřiačtyřicátníci. Za zmínku snad ještě stojí, že není-li Havelkovo deminutivní „Moravěnko“ citově spontánní, že může býti ohlasem zapadlé básně „Moravěnce“ od Dvořáka-Čecha z *Líp moravské* roč. 1, 1865, č. 9. O tom, že Havelka tuto báseň odtud určitě znal, svědčí i Havelkova báseň „Lipa moravská“, otištěná pod běžným a průzračným pseudonymem „Lomnický“ jako vstupní báseň v Šuminského olomouckém časopise *Lipa moravská* (1865) a přetištěná potom zanedlouho znovu v Rothově kroměřížském *Věstníku moravském* (1, 1868, 121 a potom u Houdka 1. c. 101). Konečně není dále vyloučeno, že první dva verše poslední strofy Moravě jsou ohlasem známé Vlkovy znárodnělé písně „Přijde jaro, přijde“ z r. 1848 (srv. *Básně Jana Vlka*, Znojmo 1926, str. 15, 83). Osud a historie obou moravských písní, opěvujících Moravu sladkými deminutivy, je tedy velmi úzce spjat s Olomoucí. Pro úplnost nutno ještě dodat, že Havelkovu báseň vedle J. Nešvery zhudebnil ještě za desíletí v A-dur učitel Julius Šafařík (nar. 1869 v Ivanovicích na Hané, zemřel 1937 v Brně), žák nadučitele Wiedermanna, otce známého virtuosa prof. Wiedermanna, ale jeho píseň v harmonisaci J. Svobody,¹⁰ ač velice často dříve prý zpívaná, se neujala.

Není ovšem vyloučeno, že nějaký šťastný objev staré korespondence může ještě celou tuto historii lépe osvětlit nebo ji opravit.

¹ Srv. o tom St. SOUCEK, *Dvě pozdní mystifikace Hankovy*, Praha 1924, 1–25, srv. k tomu i B. VÁCLAVEK v ČVMSO 49, 1936, 65–67 a o vojenských parodických písních, rovněž zajímavý článek Václavkův v *Lidových novinách* 12. 3. 1939.

² Vladimír GREGOR, *Olomoucký skladatel Ludvík rytíř z Dietrichů, autor písně Moravo, Moravo, Moravěnko milá*, Brno b. n. a t., 1949, 111 str., Brno, universita, fil. fak., strojopis.

³ Srv. o něm Richard FISCHER, *Profesor Jan Havelka, rodák loštický* (Olomouc 1936, 1–168). Z jiných příležitostí mých článků srv. zejména J. KOHNDEL, ČVMSO 53, 1940, 91–94, Jar. KANYZA ve *Zprávách SLUKO* 1956, č. 65 aj.

⁴ Fr. STRNAD, *O našich hymnách a jejich osudech* (1924, str. 55), dále řada článků v *Ročence Chudým dětem* 45 (1934), kde je hojná literatura.

⁵ J. SVÍTIL—KARNÍK (*Ročenka* 1. c. 108) např. vzpomínal, jak právě toho roku se manifestačně Kde domov můj zpívalo v Brně.

⁶ a Proti komposici písně Kde domov můj, je Moravěnka značně zjednodušena, Kde domov můj má sdružený rým, Moravěnka obkrožený rým, první má střídání dvou osmislabičných trochejů s dvěma sedmislabičnými, kdežto Havelkova báseň střídání jen jednoho osmi a sedmislabičného verše.

⁷ Srv. jeho články v *Komenském* 1, 1873, 390, 7, 1879, 125 a zejména XIV. *program gymnasia v Olomouci* na r. 1883.

⁸ Srv. V. S. n. v ČVMSO 31, 1914, 62–63, ale zejména podrobně M. REMES v ČVMSO 45, 1932, 192–210 a ibid. 55, 1946, 341–266, kde je cit. i lit.

⁹ Vlad. GREGOR, *Památník pěveckého hudebního spolku Žerotín v Olomouci 1880–1950* (Praha 1952), str. 66, 102.

¹⁰ Škoda, že náměšťský Fr. S. PROCHÁZKA nezavádil při hodnocení Kde domov můj o olomouckou „Moravě“. (*Ročenka* 1. c. 73n).

¹¹ *Shorník písní pro mužské hlasy*, vydal Jan SVOBODA, Hořátků u Nymburka, 1899, 1–48, zde str. 40 pod titulem „Moravěnko, drahá máti“.

Vladimír Kalabis

POSLEDNÍCH 40 LET MORAVSKÉ PALEONTOLOGIE

(Referát přednesený na vědecké konferenci přírodov. fakulty J. E. Purkyně v Brně, pořádané dne 2. prosince 1959 v rámci oslavy 40. výročí založení university.)

Období 1919–1939. Po smrti našeho význačného moravského paleontologa doc. dr. Vlad. PROCHÁZKY převzal definitivní správu mineralogického a geologicko-paleontologického oddělení Moravského muzea r. 1921 dr. Zdeněk JAROŠ (1883 až

1945), za jehož účasti instaloval nově prof. dr. Karel ZAPLETAL sbírky celého oddělení, které patří dnes k nejvýznačnějším sbírkám ve střední Evropě. Od obou autorů pochází dosud cenná příručka: „Průvodce ke geol. exkursi na Hády a Stránskou skálu u Brna“.

Ze samostatných prací dr. JAROŠE jsou významné geologicko-paleontologické práce: „Nový nález *Machairoda* na Stránské skále u Brna“ (1926), „Fauna nejvyššího horizontu ve svrchním devonu na Hádech“ (1929), „První nález zkamenělin v křídě kladského prolohu na Moravě“ (1931) a poslední práce se týká paleogenních ryb: „Paleogenní rybí fauna z Linhartských Vážan od Slavkova u Brna“ (1937).

V současné době, kdy působil dr. JAROŠ v miner.-geol.-paleontologickém oddělení Moravského muzea, pracuje velmi aktivně diluviální oddělení téhož muzea založené prof. dr. K. ABSOLONEM, které se stalo střediskem výzkumu moravského pleistocénu a je jím dodnes. — Zaslouhou prof. ABSOLONA bylo, že skoro všechny soukromé sbírky starých badatelů a sběratelů se staly majetkem Moravského muzea v Brně. Všestranný výzkum moravského pleistocénu prof. ABSOLONEM je odborníkům velmi dobře znám, uvádím pouze z tohoto období jeho „*Palaeolitický výzkum jeskyně Pekárny*“ (1926). Spolupracoval též s prof. dr. K. ZAPLETALEM, doc. dr. AL. STEHLÍKEM a prof. dr. J. SKUTILEM na poznání fosilního člověka na Moravě. Prof. ZAPLETAL objevil fosilního člověka Brno III/Žabovřesky.

V moravské paleontologii už před okupací konala výzkum též Karlova univerzita. Především akademik R. KETTNER, bývalý moravský zemský geolog, zabýval se zoopaleontologickým výzkumem čelechovického devonu. Výsledkem byly jeho „*Paleontologické studie z čelechovického devonu*“, zčásti zpracované společně s dr. M. REMEŠEM a s dr. M. KETTNEROVOU. — Z ostatních pražských pracovníků zpracovala dr. M. PRADÁČOVÁ „*Favosity čelechovického devonu*“ a dr. A. ŠÍRKOVÁ „*Houby kopřivnického tithonu*“ (1939).

Mnoho paleontologických připomínek nalezneme i v REMEŠOVÝCH „*II. Dodatcích ke geologické mapě listu Olomouc*“ (1933). Společně s prof. KETTNEREM popsali devonskou faunu od Stínavy v r. 1935; graptolity ze silurských břidlic stínavských, objevené inž. MEISLEM z Plumlova, popsal prof. dr. B. BOUČEK 1935. — Doplnkem ke stínavskému devonu je i můj malý příspěvek nálezu devonského útvaru u Ptení (1936).

Dalším střediskem geologicko-paleontologického výzkumu na Moravě byla nově založená Masarykova univerzita s naší přírodovědeckou fakultou s jejím geologickým ústavem, na němž působil prof. dr. Jos. WOLDŘICH od založení až do roku 1929, kdy předal zdejší ústav prof. dr. B. ZAHÁLKOVÍ, který před dvěma lety zemřel. Jedním z asistentů prof. WOLDŘICHA byl prof. dr. Jos. AUGUSTA. Jeho zaměření bylo jak zoopaleontologické, tak fytopaleontologické; po této stránce prozkoumal zejména boskovickou brázdu.

Prof. dr. Břetislav ZAHÁLKA se jako geolog zabýval též paleontologií. Zejména jeho „*Spongilitové horniny české křídly I–II*“ (1935) jsou důležité pro poznání organogenních hornin. Z jeho žáků byl i prof. dr. Fr. ZVEJŠKA, který pracoval na stratigraficko-paleontologickém výzkumu křídly na Boskovsku a Kunštátsku. Jedním z asistentů prof. ZAHÁLKY jsem byl i já a dr. VL. ŠPALEK. Na ústavě jsme setrvali až do uzavření českých vysokých škol, oba jsme potom přešli do dnešního ÚÚG v Praze; po okupaci přešel dr. Špalek na Vysokou školu lesnickou v Brně. Paleontologické práce Špalkovy se týkají neogenních mlžů. Podobného zaměření byly též práce dr. AL. ŠOBA, který pracoval v Moravském muzeu. — Sám jsem se zabýval od r. 1934 studiem miocenních ježovek, především rodu *Clypeaster* LAM. Později na přání prof. ZAHÁLKY, jsem se ujal sbírky ryb z menilitových břidlic moravských, v nichž se mi podařilo v r. 1937 ve Vídni, kde jsem byl na studijní cestě, objevit ryby se světelnými orgány; okupací byla však další moje činnost v paleontologii přerušena.

Z nejvýznačnějších pracovníků paleontologie našeho ústavu byl dr. Alois STEHLÍK (1877–1945), který byl prvním docentem tohoto oboru na naší fakultě. Od

roku 1930 byl přidělen jako paleontolog diluviálnímu oddělení Moravského muzea v Brně. Po studijní cestě podniknuté do SSSR v roce 1936 dosáhl u nás habilitace na základě spisu: „*Fosilní ssavci ze Stránské skály u Brna*“. Podobně zpracovával jednotlivé savce moravského diluvia. Poslední práce Stehlíkovy jsou pracovány namnoze společně s prof. J. SKUTILEM, který uveřejnil též několik pojednání o pliocenní fauně moravské.

Z ostatních prací paleontologických z doby předokupační jmenuji zde alespoň jako příklady 2 pojednání od akademika D. ANDRUSOVA (první z nich je společně s prof. BIEDOU z Polska): „*O nálezu nummulitové fauny u Jabluka ve Slezsku*“ 1930, „*O nálezu Calpionella alpina LORENZ v juře Holého vrchu u Koryčan*“, 1932 a od prof. K. ZAPLETALA: „*Vývoj, horniny, zkameněliny a stavba Vyškova*“, 1934.

Na německé technice v Brně působil vedle prof. dr. A. RZEHA doc. dr. Jos. OPPENHEIMER (+1933), jehož neteř studovala na naší fakultě a zemřela za války v koncentračním táboře. Doc. OPPENHEIMER pracoval paleontologicky v juře brněnského okolí a ve svrchním devonu Hádů v Brně.

Dále je nutno připomenout A. LIEBUSE, E. KOSTKY, O. GANSSE, J. JEDLITSCHKY, zabývající se většinou mikropaleontologickým výzkumem moravských slínů, písků i štěrků z třicátých let; GANSSÜV Jaklovec je stále akutním tématem, nedávno psal o něm P. ČTYROKÝ (1958).

V Ostravě působil inž. dr. Václav ŠUSTA, který se zabýval jednak zvířenou karbonských vrstev ostravských, jednak florou těchže vrstev.

Kulmskou faunu a floru moravskoslezských pokrývačských břidlic a drob zpracoval inž. dr. K. PATTEISKY (1929). V kulmu pracovali též inž. P. ALTAR a L. KNOPP.

O zkamenělinách vigantického příkrovu rožnovské křídly psal E. OPPEL (1930).

Za okupace. Je to jen malá řada prací uveřejněných většinou v Král. Čes. spol. nauk, ve *Věstníku* nebo v *Rozpravách Čs. Akademie* od Zd. ŠPINARA, R. SCHWARZE, M. VAŠÍČKA, Vl. POKORNÉHO, J. VAŇURY. Mimo práci ŠPINAROVU, která pojednává o Stromatoporoidích moravského devonu (1941), týkají se práce ostatních jmenovaných autorů vesměs moravského neogénu a pleistocénu.

Od osvobození 1945 – dodnes. První dvě léta, dvouletka, byla dílem obnovy. Teprve potom, a zejména po únorových událostech 1948 se u nás geologie po vzoru SSSR a s jeho pomocí nevídaně rozvíjí; s rozvojem geologie dochází i k většímu rozmachu paleontologie na Moravě, která se zaměřuje na potřeby praktické geologie, biostratigrafická zpřesnění horizontů, důležitých pro surovinovou základnu našeho státu za pomoci makrofauny i makroflory, větší měrou se rozvíjí mikropaleontologie – a to nejen zoopaleontologického, ale i fytopaleontologického zaměření – výzkum spor, dosud u nás neznámý. Vznikají zcela nová střediska mikropaleontologická, zaměřená pro potřebu naftového a uhelného průmyslu. Dialektická jednota oboru paleontologie vyžaduje však nesporně obojího výzkumu, mikro- i makropaleontologického.

Není možné zde v krátkosti vyjmenovat všechny pracovníky s jejich publikační činností za poslední desetiletí, informuje o tom ostatně až do r. 1955 učebnice J. AUGUSTA–M. REMEŠ: „*Úvod do všeobecné paleontologie*“. (Třetí přepracované a doplněné vydání.) Budiž mi proto laskavě prominuto, jestliže jsem zde opomenul jmenovati některého z pracovníků, neboť výzkum se stále rozšiřuje a tím i počet nových pracovníků stále vzrůstá. Omezím se spíše jen na výčet institucí a jejich oborové zaměření a nakonec se zmíním i o našich žácích a jejich uplatnění v praxi.

Praha: Karlova universita – žáci prof. J. AUGUSTY se zaměřili na výzkum kamenouhelného revíru boskovické brázdy, jak zoopaleontologicky, tak fytopaleontologicky. Doc. ŠPINAR propracoval a popsal nové stegocephaly, mimo to popsal spodnodedvonské spiriferidy z Vrbna ve Slezsku; předběžné zprávy o paleontologickém výzkumu spodnodedvonských křemenců ve Slezsku vydal společně s dr. A. MRÁZKEM (1950). – Floristicko-stratigrafické výzkumy v boskovické

brázdě konal též prof. dr. Fr. NĚMEJC, dále doc. dr. V. HAVLENA a dr. POKORNÁ-DANKOVÁ. — Laureát st. ceny doc. dr. VI. POKORNÝ se věnuje důsledně mikropaleontologii, především neogénu, ale i paleogénu a devonu. — Doc. dr. R. J. DVOŘÁK, původně žák našeho ústavu, věnuje se biostratigrafickému výzkumu moravské křídly. — Dále je zde mnoho mladších pracovníků, pracujících v moravském paleozoiku, uvádím např. RÖHLICHOVY práce z devonu Jeseníků; mlže z moravského spodního permu zpracoval dr. A. MRÁZEK, výzkumem hmyzu z téhož útvaru se zabývá J. KUKALOVÁ. — Též byla zpracována flóra chabíčovského devonu ap.

Ústřední ústav geologický: zde působil jako mikropaleontolog dr. M. VAŠÍČEK, autor četných mikropaleontologických pojednání. Dále v mikropaleontologii pracují E. HANZLÍKOVÁ-HLOUŠKOVÁ, V. SCHÜTZNEROVÁ-HAVELKOVÁ aj. Dnes zde působí i žák naší katedry, I. CÍCHA. — Souborně moravským neogénem se zabývá dr. T. BUDAY a makrofaunou P. ČTYROKÝ. — V křídě pracuje dr. J. SOUKUP, jehož některé práce se týkají moravské křídly, Svitavska a okolí Moravské Třebové. — V moravském devonu, v brachiopodech pracuje dr. VI. HAVLÍČEK (Čelechovice), dále I. CHLUPÁČ reviduje originály Oppenheimerovy brněnského devonu. V moravském permokarbonu pracuje dr. J. ŠETLÍK ve fytopaleontologii. — Dnes je zde ještě mladý kolektiv, který s elánem zpracovává štramberský tithon, H. FREJOVÁ (korály) aj.; v pliocénu pracuje O. FEJFAR.

Národní muzeum. Laureát st. ceny doc. dr. F. PRANTL pracuje rovněž na Moravě (Vratíkovský devon, devon okolí Brna a hornobenešovský devon i vidnavský fluvioglaciál ve Slezsku, poslední společně s dr. VI. STRNADEM z Olomouce). Články z moravské paleontologie napsal též dr. V. ZÁZVORKA, který má v depozitáři též pěkné sběry z moravského terciéru (Krumvíř a Opava).

Z pražských pracovníků je třeba uvést dále K. HROMADU—A. PŘIBYLA, kteří popsali moravskoslezské karbonské trilobity (1950). Dr. K. HROMADA popsal kulmské zkameněliny z okolí Nemojan a Opatovic na Vyškovsku a dr. A. PŘIBYL reviduje ostrakody brněnského svrchního devonu. — Z laboratoře ČSAV zpracoval HOUŠA fosilní kraby.

Ostrava. Vysoká škola báňská. Prof. dr. B. RŮŽIČKA a doc. dr. K. BENEŠ se zabývali mikropaleontologií ostravského a svinovského tortonu aj.

Ústřední ústav geologický — pobočka (přechází nyní do Průzkumu). Dr. S. DYBOVÁ se zabývá výzkumem uhelných spor a ještě další pracovníci se zabývají zoopaleontologií karbonu. V makrofytopaleontologii karbonu pracuje E. PURKYNOVÁ. Makrofaunou miocenních pokryvů se zabývala dr. A. JURKOVÁ, vesměs jsou žačkami naší katedry.

Opava. Zde vznikla dvě pracoviště: Slezský studijní ústav a Slezské muzeum. Ve Slezském studijním ústavě působil dříve dr. VI. STRNAD, který přešel do dnešního Vlastivědného ústavu v Olomouci. Dnes tam pracuje náš bývalý absolvent dr. J. SKÁCEL, který věnuje pozornost devonu a kulmu po stránce zoopaleontologické a paleobotanicky absolvent botanického ústavu naší fakulty E. OPRAVIL, který se věnuje výzkumu interglaciální flóry. Ve Slezském muzeu působil O. KAPPLER; psal též o miocénu u Ivančic. Článek o miocenních rybách z Kateřinek u Opavy napsal inž. DOSTÁL.

Olomouc. Byla působištěm nestora naší československé paleontologie dr. M. REMEŠE, jehož činnost byla naposled zhodnocena akademikem R. KETTNEREM u příležitosti jeho 90. narozenin v roce 1957. Ve Vlastivědném olomouckém muzeu, dnešním Vlastivědném ústavu působil po příchodu z Opavy zmíněný dr. STRNAD, který uveřejnil řadu pojednání o trilobitech z hornobenešovského devonu a z devonu od Grygova. Původně začal pracovat v pleistocenní fauně Mor. Krasu a později Mladečských jeskyň.

Brno. Ústřední ústav geologický — pobočka. V moravském devonu pracuje absolventka V. ZUKALOVÁ (*Amhipory*). Působil zde i můj aspirant dr. J. TEJKAL, který přešel do Geologického ústavu Dionýza Štura do Bratislavy

na výzkum makropaleontologie neogénu (Moluska) a nyní zpět na naši fakultu. Výzkumný ústav naftový. V mikropaleontologii pracoval prof. BEROUŠEK, jednak ve foraminiferách, jednak v ostrakodech. Ve foraminiferách moravského terciéru pracovala dr. M. SLAVÍKOVÁ, později přešla do Prahy. Delší dobu tam pracuje též naše žačka A. BÍLKOVÁ (v neogenních foraminiferách). Čs. naftové doly, n. p. v Hodoníně. Vedoucím mikropaleontologického je dr. K. HORČIC; z jeho spolupracovníků jmenuji alespoň I. ZAPLETALOVOU, E. GRÜNEROVOU-FISCHEROVOU, R. JIŘÍČKA a E. MOŽÍŠOVOU, poslední 3 jsou naši absolventi. — Na závodě v Malackách pracuje jako vedoucí geolog, první z doktorandů paleontologů naší katedry, dr. K. BÍLEK, zpracoval Pectinidy z moravského miocénu. Moravské muzeum. Vedoucím geologicko-paleontologického oddělení je rovněž náš žák dr. R. MUSIL, pracující především v plistocenních, ale i terciárních savcích. Uveřejnil řadu publikací z tohoto oboru, z nichž je velmi zajímavá zpráva: „O nálezu velryby ze židlochovického miocénu“. — Výzkumem plistocenního člověka a jeho kultur se zabývá dr. B. KLÍMA a antropolog dr. J. JELÍNEK, ředitel Moravského muzea. Geologický ústav — katedra geologie naší fakulty. Obecnými problémy vztahu geologie a paleontologie se zabýval prof. dr. K. ZAPLETAL, problém vztahu geogenese a biogenese a zároveň problémy ikogenese. Přednášel o tom na Geologickém sjezdu v Londýně v r. 1948. Doktorátů z paleontologie po roce 1945 na naší katedře dosáhli: K. BÍLEK, L. LORENC, J. TEJKAL, J. PAULÍK, R. MUSIL a V. STRNAD. Dr. TEJKAL zpracoval mlže z miocénu u Mikulova, dr. PAULÍK terciární flóru některých moravských lokalit a dr. LORENC je naftovým geologem v Hodoníně; vydal „*Eocenní faunu z Heršpic, od Slavkova u Brna*“.

Pro úplnost je třeba uvést ještě 2 jména: prof. dr. B. VALOUŠKA, jako výborného propagátora moravské geologie a paleontologie ve veřejných přednáškách a odb. učitele Fr. FICNERA, dlouholetého sběratele čelechovické fauny, jehož navštěvují nejen odborníci pražští, ale i zahraniční z SSSR a z Polska.

Vzpruhou v našem paleontologickém výzkumu byly geologické úderky prof. ZAPLETALA, podniknuté na jižní Moravu a na Kelečsko, Štramberk a Opavu v letech 1950–52. Byly podnětem k paleontologickému výzkumu především mně, ale i mým nejbližším spolupracovníkům, dr. TEJKALOVÍ a dr. K. BÍLKOVÍ. Myslím, že i zprávy, pokud jsou publikovány, přinesly leccos zajímavého a hlavně nového.

K obrázkům na obálce:

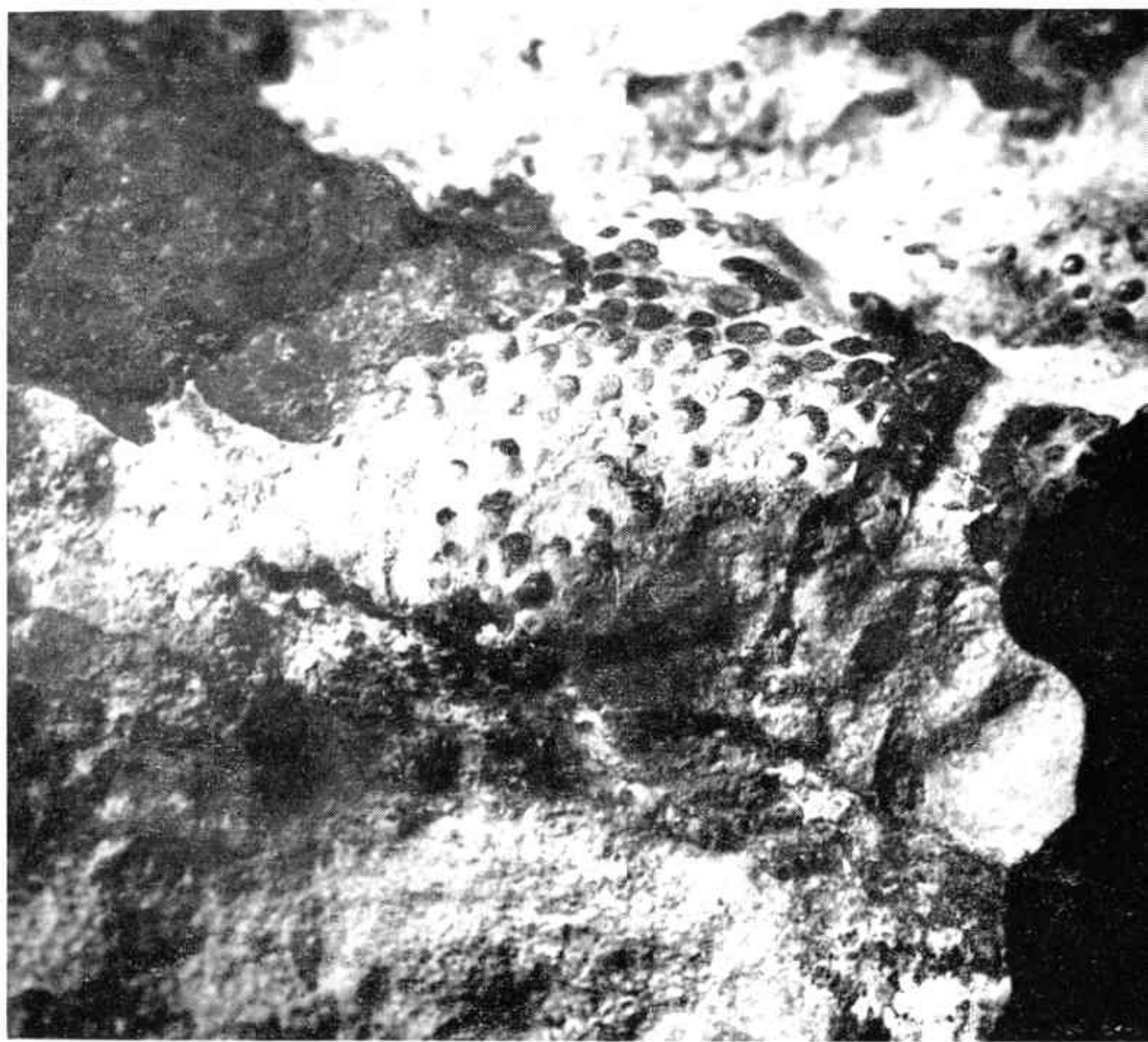
1. Bývalý Hauenschildův palác v Olomouci.
2. Detaily k některým reliéfům bývalého Hauenschildova paláce:
a) Aktaion uzří Dianu. b) Pyramos a Thisbé. c) Pentheus ubit.
K tomu vždy příslušný Solisův dřevoryt.
3. Z reliéfů býv. Hauenschildova paláce: Pentheus a Bacchos; Dravý pták - orlice.
4. *Bronteus granulatus* GOLDF. (část hlavy) z nové lokality „červených vrstev“ u Čelechovic.
5. Záběr ze sídliště v D'Orsayově ulici v Olomouci.

Snímky 1.–3. k článku inž. J. Kšíra, všechny foto R. Smahel, snímek 4. k článku B. Koverdinského, foto J. Juryšek, rovněž snímek 5. J. Juryšek.

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, vydává VU Olomouc, nám. Republiky 6.
Rídí dr. Boh. Šula, grafická úprava Božena Bističková. Tisknou Moravské tiskařské závody,
národní podnik, provozovna 12, Olomouc, Lidická 15.

Číslo 93 vyšlo v únoru 1961.

T-07*12160

Při provádění bytové výstavby musíme pamatovat již dnes na to, že v bytech, které stavíme a které budeme stavět v letech třetí pětiletky, budou bydlet lidé již v rozvinuté socialistické společnosti.

Z plenárního zasedání KV KSČ Severomoravského kraje z 29. září 1960.